

מעשה באשה שבאה לרב וסיפרה לו שמחר עתיד להיות פדיון הבן לבנה הנולד למז"ט, אלא שבאמת אין צורך לפדות בן זה, שכן הוא אינו פטר רחם. אמנם בעלה אינו יודע מזה, ואם יידע – יהיו בזה בעיות גדולות של שלום בית ועלול להגיע אף לגירושין. ומבקשת את עזרת הרב לצאת מהמבוך שבו היא נמצאת. מסתפק הרב אם יש להודיע לבעל את העובדות, כדי למנוע ממנו ברכת "פדיון הבן" לבטלה (ועוד בעיות, כדלקמן), או שעדיף להשתיק את העניין מפני שלום בית. מה עליו לעשות?

- א. מבנה השיעור
- ב. נאמנות האשה לפסול את בכורתו של בנה
- ג. סיבה לחפות על מאורעות העבר
- ד. מחייבת השם על המים
- ה. חומרה ומעלה במחיקת שם השם
- ו. היתר ברכה לבטלה מחמת שלום בית
- ז. לא הכל הותר למען שלום בית
- ח. אכילת בשר בחלב למען שלום בית
- ט. מחיקת השם כדי לתקנו
- י. קושיות ותירוצים על שו"ת הרמ"א
- יא. בעיית גזל ופתרונה
- יב. סיכום ומסקנות

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. מבנה השיעור

לקראת סוף הזמן – החלטנו לחרוג קצת מהאופי הרגיל של השיעור, ולעסוק בנתונים הקשורים יותר לענייני שולחן ערוך חלק אבן העזר וחלק יורה דעה, ענייני איסור והיתר, וגם להיכנס לכמה צדדים בשיקולי הדיינים ובמחשבה יהודית.

המקרה שבעניינינו – ניתן לניתוח הן **בפרטיו המיוחדים** (כגון: נאמנות האשה לפסול את הבכור, הכרעת הדיין להסתיר פרטים מהבעל) והן **בדינים הכלליים** (מחיית השם על המים, שלום בית וכו'). אנו נעסוק בשני התחומים, מהמיוחד אל הכללי.

ב. נאמנות האשה לפסול את בכורתו של בנה

המקרה שבעניינינו מתחיל בעדותה של אשה, אימו של הילד העומד להיכנס לפדיון הבן, שלטענתה היה לה בעבר בן, ולכן בנה הנוכחי אינו בן בכור לפדיון הבן.

ויש לברר אם אפשר להאמין לדבריה של אשה זו, שכן יש בזה צדדים לכאן ולכאן, ונביאם בקצרה (כולל הזכרת מראי מקומות בלבד לכל צד, ללא העמקה בסוגיות אלו) כדלקמן:

- **סיבה להאמין לה**, שכן "עד אחד נאמן באיסורין", והמקור לדין זה הוא מהפסוק "וספרה לה" שנאמר דווקא באשה (כבגמרא במסכת גיטין דף ב:).
- **סיבה לא להאמין**, שכן "אין אדם משים עצמו רשע", ובמקרה זה היא מעידה על עצמה שבעבר היא זינתה, ואמנם עשתה זאת כשהיתה פנויה, אבל בוודאי שגנאי הוא לאשה לעשות מעשה זה, וא"כ בדבריה אלה היא משימה את עצמה כרשעית, ואין נאמנות לאדם להשים עצמו רשע (כבגמרא במסכת סנהדרין דף ט: ובמסכת יבמות דף כ"ה).
- **ואפשר לדחות**, שדווקא כאן, במקרה שבעניינינו, האשה באה בכוונות טובות, כדי שבעלה לא ייכשל בברכה לבטלה, ויש כלל שאם באה לעשות תשובה, באופן זה אין אומרים "אין אדם משים עצמו רשע" (כדברי התוספות במסכת בבא מציעא דף ג: ד"ה מה אם ירצה).
- **סיבה לא להאמין**, שכן לכאורה יש השלכה ממונית לעדותה, שהרי אם כדבריה – הבן אינו בכור – הוא לא יוכל לקבל פי שניים בירושה, ולדברים שבממון נדרשים שני עדים (כבחומש דברים פרק י"ט "עפ"י שניים עדים יקום דבר").
- **סיבה נוספת לא להאמין**, שכן דין זיהוי בכור נלמד מדין "יכיר" שנאמר רק באב ולא באם (כבשולחן ערוך סימן רע"ז-יב, שהאב נאמן לעולם, לעומת האם שנאמנת רק בשבעת ימי הלידה).

ד פ י - ע י ו ן

- **ויש לדחות את שתי הסיבות כאחת**, שכן עדותה בעניין בכור לפדיון הבן שייך לדין "פטר רחם" התלוי בבכור מצד האשה, ואילו דין בכור לעניין ירושה תלוי בדין "ראשית אוננו" התלוי בבכור מצד האיש, וכל דין "יכיר" שייך רק לבכור בירושה (והכל רמז בפסוק: "כי את הבכור בן השנואה יכיר, לתת לו פי שניים"), יוצא שעדותה כאן אינו מעלה ואינו מוריד בכל הקשור לדין ירושת בכור, שהוא בכור מאביו (כבשולחן ערוך (סימן רע"ז-n): בכור לנחלה הוא הנולד לאב ראשון. שנאמר כי הוא ראשית אוננו, ואין משגיחין על האם, אפילו ילדה כמה בנים הואיל וזה ראשון לאביו - יורש פי שניים).

ולאחר כל זה – יוצא בענייננו שהאשה נאמנת לומר שבנה זה אינו בכור.

ג. סיבה לחפות על מאורעות העבר

ויש בהתנהלות המקרה נקודה חשובה להתעוררות (שיש בה השלכה על הנהגה כללית בחיינו בעולם הזה), כדלקמן.

המקרה שבענייננו מבוסס על רצון האשה שבעלה לא יידע על מעשה נורא שהיה בעברה, שכן אם יידע זאת – יש חשש שלא ירצה את האשה, ויוכל לגרשה מדין מקח טעות, ולכן אנו מחפשים עיצה היאך להעביר את המאורע של פדיון הבן **ללא שתתגלה לו העובדה המצערת ההיא**. ועד כדי כך אכפת לנו שלא יידע את מה שאירע – שאנו מוכנים לדון בהכשלתו בברכה לבטלה למען מטרת אי ידיעתו, שכן ידיעתו עלולה לגרום לבעיות שלום בית.

אלא שיש להקשות: מי נתן לנו את ההיתר **לרמות את הבעל**, ולהחליט בשבילו שמה שנקרא אצלו **מקח טעות** – אנו חולקים עליו ואוחזים שאין זו סיבה למקח טעות, אלא רק טעות, שבגללה אדם רגיל אינו מבטל את הקידושין, ולכן **עדיף לרמות אותו ולתמוך בה** (ולגרום לו לשלם את מחיר אי הידיעה בכך שיברך ברכה לבטלה), יותר מאשר **לאשר את הרגשותיו ורצונותיו!**

- ונצייר את התלבטותנו** (ואיננו נמנעים מהקצנת פרטים לצורך העמדת העניין על בוריו): לפנינו יש מציאות של שני אנשים, הבעל והאשה, שלכל אחד מהם עולם משל עצמו, כדלקמן:
- הבה נניח שהאיש הוא אברך תלמיד חכם, בעל רצונות, שאיפות ומחשבות, שיש לו סדרי עדיפויות בחיים (ואין מדובר באדם שאינו מן היישוב, שמחשבותיו נטויות

ד פ י - ע י ו ן

T

בצורה קיצונית מדעת העולם), והוא אחראי למעשיו ולדיעותיו עפ"י האישיות שבנה במשך החיים. חינוכו מצעירותו בתוספת עולם הערכים שבנה בבגרותו הביאו אותו לידיעה מוצקה והכרה מלאה, שאין רצונו לחיות עם אשה שבעבר נכשלה בזנות. ברור לו (ולנו) לחלוטין, שאם היה יודע את כל הפרטים שעתה הם נסתרים ממנו – בוודאי לא היה מסכים לשאת אשה זו לאשה.

- **האשה** – החיה עימו כבר כמה שנים ביחד, יש לה עבר לא כל כך נקי, אלא שהיא הצליחה להעלים עובדה זו מבעלה, באופן שהוא יחשוב עליה דברים אחרים ממה שהיתה (ואולי עודנה) באמת. וכל זה – הגם שהיא יודעת ומכירה את בעלה, שאין רצונו לחיות באופן זה, וכל מה שמחזיק את הבית הוא רק בגלל שאינו יודע את האמת.

- **ואילו לא היתה יולדת בן** – היה הבית ממשיך להיות מבוסס על העלמת עובדות (ואנו נזכרים בנוסח שטר התנאים: "ואל יברחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה"...) , אלא שרצה הקב"ה והגיע רגע הגילוי, נולד בן ראשון, ועתה הגיע הזמן להתמודד עם האמת, באופן שהבעל יוכל לבחור בין ערכיו וחינוכו ובין רצונו לגדל את בנו בבית זה.

- **והשאלה זועקת:** מה ראינו להיות צד במאבק זה, בין הרצון של האשה להעלים מידע (במחיר של הכשלת הבעל בברכה לבטלה), ובין הרצון הבסיסי של הבעל לדעת מיהי אשתו ומה חובתו בעולמו, וביותר – היאך ייתכן שאנו דנים כרגע באפשרות לנטות לגמרי לצד האשה, ולהתיר המשך רמאות, כולל הכשלת בעלה בברכה לבטלה!

- **ועוד:** לכאורה נראה שכל הספק אם לגלות לבעלה או לא מתחיל רק בגלל שנוצר הצורך להתמודד עם סוגיית ברכה לבטלה. יוצא שאילו לא היתה מתעורר הנושא – פשוט לכולם שאין לגלות לבעל על אודות אשתו. אתמהא!

ונראה לענ"ד שיש לחלק את התשובה לכמה חלקים, שונים מהותית זה מזה:

- **חלק א – באמת מדובר במקרה מיוחד:** אכן – צודקת התמיהה, באמת לא בכל מקרה ייטה הדיין לצד ההסתר מהבעל, אלא יש מקרים שיחליט לגלות לו את העובדות. **אמנם במקרה שבענייננו** חשב הדיין ובדק את כל הנתונים, ואת אופיים של הנוגעים בדבר, והחליט **במקרה המיוחד הזה** שיש מה לדון.

- **ונרחיב מעט:** תפקיד הדיין הוא **למצוא את נקודת האיזון** בכל מקרה העומד לפניו, לאחר בחינת העובדות לאשורן וקבלת הערכת מצב באיזה צד הוא רוצה לעמוד. במסגרת זו – בוודאי שהוא יבחן את המקרה לגופו, שאם מדובר

ד פ י - ע י ו ן

בידע שיש לו השפעה בדיני איסור והיתר (כגון אם האשה זינתה תחתיו – בוודאי שחייב 190f), וכן יבדוק את הבעל לגופו, ויכריע אם מדובר בבעל בעל עצבים מרוטים, שאינו יכול לעמוד בפני עובדות חדשות, או באדם מן היישוב, שעובדות חדשות לא תשפענה עליו השפעות שליליות. המקרה שבענייננו מתחיל לאחר הכרעתו של הדיין שהיה ראוי לא לידע את הבעל, כיוון שהמידע עלול להשפיע עליו באופן בלתי תקין, אלא שכנגד זה עומד חשש ברכה לבטלה, וממילא נוצר צורך להכריע אם לגלות בלית ברירה את העובדות, או להשתיק את העניין, כפי הראוי באמת.

- **חלק ב** (והוא לענ"ד הנכון יותר) – **לא לגלות מידע שאין תועלת בידיעתו:** חלק זה שונה מהותית מהחלק הקודם, ותפקידו לשנות את התבוננותנו על "חופש המידע", ואכן – גם כאן יבחן הדיין את המקרה לגופו, אבל נטייתו העיקרית תהיה לא לגלות לבעל כלום (אלא א"כ יש בזה נפק"מ להלכה, כדלקמן).
- **ונרחיב מעט:** בדורות האחרונים, ובעיקר בדורנו, השתרש מושג של "חופש המידע", או "זכותו של האדם לדעת", ובשם "חופש" זה טועה האדם ונותן חשיבות גדולה לידיעת כל דבר שיש בסביבתו. דעת התורה הפוכה לגמרי מגישה זאת, והרעיון הוא שאדם ראוי שיידע רק את הדברים שיש בהם תועלת להתקדמותו בעבודת ד', וכל מידע שנכנס לתודעתו ואין לו צורך להתקדמות זו – הרי הוא גורע ומקלקל. המקרה שבענייננו הוא דוגמה טובה לזוג שחי באושר, והמידע החסר לבעל מאפשר לו לחיות עם אשתו בהיתר ובשמחה. מידע על מאורעות מצערים מן העבר של האשה (וייתכן שכבר אינם רלוונטיים) – לא רק שאין במידע זה תועלת, אלא יש בו אומדנת נזק וודאית של קלקול הבית, ולכן פשיטא שמידע זה הוא אסון, וראוי שלא לספרו לבעל עד עולם. אלא שרצתה ההשגחה, והתגלגלה המציאות לשאלה הלכתית של ברכה לבטלה – כאן כבר יש נפק"מ לשאלות של איסור והיתר, ולכן מתחילה התלבטותו של הדיין אם לגלות (דבר שעד עתה לא היתה שום תועלת בגילוי) בגלל חשש ברכה לבטלה, או להשאיר את הבעל בחוסר ידיעה, הגם שיש מחיר כבד לאי ידיעה זו (ומחיר כבד נוסף לידיעה), וצריך הכרעה בכובד המחיר בשתי האפשרויות (ומה שהקשינו לעיל מנוסח שטר התנאים: "ואל יבריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה" – נוסח זה נאמר על ההדדיות שיש בחיי הנישואין עצמם, ובוודאי שאין הכוונה לחשוף את כל החסרונות מהעבר, במקרה שאין בהם נפק"מ לתיקון החיים העכשוויים).
- **ובעצם – אין הרבה חידוש במהלך זה,** שכן גם בהלכות שידוכים – כל מה שקשור גם להלכות לשון הרע – בוודאי שמוטל על האדם לשקול כל נתון

ד פ י - ע י ו ן

שהולך לגלותו לצד השני, ולגלותו רק אם יש בו תועלת (לפי כל הכללים השייכים להלכות אלו). וכל זה הוא אפילו כשעומדים לפני היות השידוך, ואפילו במצב זה יש לשקול כל נתון אם מותר לגלותו, קל וחומר לאחר שהשידוך קם ונהיה – שבוודאי אם אין נפק"מ הלכתית – הכלל הוא שישבחנה בעיניו (כבמסכת כתובות דף י"ז. ובשולחן ערוך אבן העזר סימן ס"ה-א), וגם הקב"ה שינה מפני השלום (כבמסכת יבמות דף ס"ה: וברש"י שם), ויש עוד להאריך בכך, ואין כאן מקומו.

- **וכבר הגדרנו בעבר** שהמושגים "אמת" ו"שקר" אינם שייכים רק למידת התאמתם למציאות, אלא למידת התאמתם לרצון השם (ויעו"ן בשיעורנו "דפי עיון" עמ' 481 – "שילם במרמה על הנחת תפילין"), ועתה נוסיף שגם "גילוי מידע" אם אין בו תועלת לצרכים תכליתיים – ייחשב "שקר" ולא "אמת" (הגם שמבחינה עובדתית המידע נכון ואמין...).

ובזאת ביארנו את הנתונים המיוחדים למקרה זה, והדגשנו את הסיבה לכך שהמקרה שבענייננו מתחיל להיות נדון רק כאשר מגיעים לשלב ההתלבטות בין ברכה לבטלה ובין שלום בית, שכן לפני כן לא היתה כלל סיבה להתעסק עם נתונים שעלולים לקלקל את חיי הנישואין של משפחה זו.

ד. מחיית השם על המים

ועתה נעבור לחלק הכללי, העוסק במחיית שם השם על המים למען שלום בית.

ישנם כמה מקורות בש"ס, העוסקים בעניין מחיית שם השם על המים לצורך הבאת שלום בין איש לאשתו:

- **סוגיית חיוב לאבד ספר תורה שכתבו מין** (במסכת שבת דף קט"ז): הגליונים וספרי מינין – אין מצילין אותם מפני הדליקה. רבי יוסי אומר: בחול – קודר את האזכרות שבהן וגונזן, והשאר שורפן. אמר רבי טרפון: אקפח את בני שאם יבואו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן, שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ להכישו – נכנס לבית עבודה זרה, ואין נכנס לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין, ועליהן הכתוב אומר וכו'... אמר רבי ישמעאל: קל וחומר – ומה לעשות שלום בין איש לאשתו – אמרה תורה "שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים", הללו – שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים – על אחת כמה וכמה. ועליהם אמר דוד: "הלא משנאיך ד' אשנא, ובתקוממך אתקוטט,

ד פ י - ע י ו ן

תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו ליי. וכשם שאין מצילין אותן מפני הדליקה – כך אין מצילין אותן לא מן המפולת ולא מן המים ולא מדבר המאבדן.

● **סוגיית טהרת מצורע הדוחה שילוח הקן** (במסכת חולין דף קמ"א): אמר מר בר רב אשי (מדוע יש צורך בריבוי התורה "תשלח" לאחר שהמילה "שלח" מרבה שילוחים הרבה) כגון שנטלה על מנת לשלח, ד"לאוי" (של "לא תיקח האם על הבנים") ליכא (שהרי לוקחה לא לעצמו אלא כדי לשלח), "עשה" (של "את הבנים תיקח לך") הוא דאיכא, וליתי "עשה" (של טהרת המצורע, שכתוב עליו "ולקח למיטהר שתי צפורים") ולידחי עשה (של שילוח הקן)? מאי אולמיה דהאי עשה מהאי עשה? סלקא דעתך הואיל ואמר מר **גדול שלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים**, והאי מצורע – כיון דכמה דלא מטוהר – אסור בתשמיש המיטה, דכתיב "וישב מחוץ לאוהלו שבעת ימים", **אוהלו זו אשתו**, מכאן שאסור בתשמיש המיטה (ויש בזה קיום של שלום בית) – מהו דתימא כיון דאסור בתשמיש המיטה – ליתי עשה דידיה ולידחי עשה דשילוח הקן, קא משמע לן.

● **סוגיית הנחתת מי התהום** (במסכת סוכה דף נ"ג): בשעה שכרה דוד את השיתין לבית המקדש – קפא תהומא (וברש"י: צף התהום למעלה ויצא, ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא (מלכים ב' ו)) ובעא למשטפא עלמא. אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח (האם יש מי שיכול לדעת אם מותר לכתוב את השם המפורש על חרס ולהשליך לתהום, כדי להוריד את המים למקומם בתהום)... נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: **ומה לעשות שלום בין איש לאשתו – אמרה תורה "שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים", לעשות שלום לכל העולם כולו – על אחת כמה וכמה**. אמר ליה שרי. כתב שם אחספא ושדי לתהומא ונחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי (לאחר שאחיתופל התיר לדוד על סמך הקל וחומר לעשות כן – לקח דוד חרס, כתב עליו את השם המפורש וזרק למים, ואכן – מי התהום ירדו למקומם בתהום ירידה ניכרת).

מכל הסוגיות הללו למדנו שהסיבה להשקאת הסוטה את המים המרים המאררים היא "לעשות שלום בין איש לאשתו" (וברש"י: במסכת סוכה: לבדוק את הסוטה, ואם טהורה היא יאה שלום ביניהם), ולכבוד זה אמרה תורה **"שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים"** (וברש"י: שמי שנכתב בקדושה – שכתב במגילה "יתן ד' אותך וגו'", דכתיב "וכתב את האלות האלו" וגו' (במדבר ה)).

ד פ י - ע י ו ן

ח

[טעם מעניין להבנת הדין המיוחד הזה – כתב הגר"פ גולדווסר שליט"א (בספר אספרה כבודך פרשת נשא) על דברי הסוגיות לדעיל "גדול השלום שבין איש לאשתו, שהרי אמרה תורה שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה וטהרה ימחה על המים" – שרמז יש בדבר, הלא "שם" פירושו "כבוד" (וראיה מרות, שקריאת שם הכוונה לנתינת כבוד), ואם כן מחיקת שם מרמזת על שלילת כבוד... מחיקת השם יוצרת יחס של זלזול ואי מורא.

והנה ידוע כי המהרס הגדול של שלום בית הוא עניין הכבוד שדורש הבעל מאשתו והאשה מבעלה שתכבדו כראוי, והוא נפגע ונעלב מכל קוצו של יו"ד, שמתפרש בעיניו כחילול שמו ופגיעה בכבודו. ולכן – בצוותו למחוק את שמו על המים כדי להשיב שלום בין איש לאשתו – רמז הקב"ה לאיש ולאשתו כי שווה וכדאי לוותר על השם ועל הכבוד ובלבד שישמר ויתקיים שלום הבית].

ה. חומרה ומעלה במחיקת שם השם

יש לעיין בסוגיית מחיקת שם השם על המים כדי להציל את העולם ממי התהום (שלמדנו לעיל), ולהתבונן בכמה הרגשים חשובים שיצאו ממנה, כדלקמן:

- **כידוע** – איסור מחיקת השם הוא **איסור לאו דאורייתא**, הנלמד מהפסוק (בחומש דברים י"ב, ב): **"אבד תאבדון...לא תעשון כן לד' אלוקים"**.
- **ויש לתמוה** – מה היה לדוד המלך ולאחיתופל להסתפק אם מותר למחות את שם השם על המים – הרי מדובר **בהצלת כלל ישראל**, והרי **פיקוח נפש מתיר את כל העבירות** (למעט ג' עבירות חמורות שבהם "ייהרג ואל יעבור", והם שפיכות דמים, גילוי עריות, עבודה זרה), א"כ **בוודאי שתותר עבירת לאו רגיל** של איסור מחיקת השם.
- **ועל כורחך צריך לומר** שדוד המלך הבין שמחיקת השם הוא **איסור חמור שיש בו חילול השם**, והרי הוא **כעבודה זרה** וכמגדף, וא"כ יש בו חשיבות כאביזרייהו **דעבודה זרה**, שדינה **"ייהרג ואל יעבור"**, ומעתה יש להסתפק אם איסור חמור זה אולי אינו נדחה מפני **נפש אחת**, אבל ייתכן לומר **שהצלת כל העולם** דוחה איסור זה (ויש דוגמה לזה במדרש לגבי קין, שנשא אל אחותו משום "עולם חסד יבנה").
- **אלא שתירוץ זה תמוה**, שאם מדובר במצווה כל כך נשגבה – היאך התירו למחוק את השם בשביל **שלום בית פרטי** בין איש לאשתו, ובפרט שמדובר באשה פרוצה, שהתייחסה עם אדם זר חרף אזהרות בעלה...

ד פ י - ע י ו ן

- **על כן חייבים לומר**, לכאורה, שדין השקאת סוטה ע"י מחיית השם הוא גזירת הכתוב פרטית לסוטה, וחז"ל הטעימו את גזירת הכתוב בסיבה מחשבתית (של מחיית השם לצורך שלום בית) ולא שההיתר למחוק את השם תלוי בשלום בית.
- **ולסבר את האוון**: מה הדין במקרה הבא: **בעל שיצווה על אשתו למחוק שמות מספר תורה, וסירוב הדבר יביא לבעיות של שלום בית ביניהם** – האם יעלה על הדעת שהדבר יהיה מותר?...
- **וא"כ חוזרת התמיהה**: אם מדובר בדין פרטי לסוטה – היאך למדו דוד המלך ואחיתופל את הדין הכללי מתוך הדין הפרטי שהוא גזירת הכתוב מיוחדת לסוטה?
- **על כן נראה** (לתקן מעט את ההגדרה דלעיל ולומר, ובדרך דומה נלמד לקמן בדעת שו"ת הרמ"א) שהדין אמנם נמסר באופן מיוחד לסוטה, אבל הגדר הנלמד כאן הוא לימוד לכל התורה, שכאשר המלך מצווה לבניו למחוק את שמו הנכתב בקדושה על המים, והכל כדי להחזיר אשה לחיק בעלה – אין שמו מתחלל ח"ו בכך אלא אדרבה שמו מתכבד ומתעלה בכך, שכן מחיקת שמו דרך ביזיון אסרה תורה, ואין כבוד גדול לאלוקים מאשר להניח את כבודו ולדאוג לשלום הבית של בניו (ואין לומר שאנו "דורשים טעמא דקרא" – דבר השמור לרבי שמעון בלבד, כיוון שטעם זה הובא ע"י התנאים במשניות ובמדרשים (בסוגיות שהוזכרו לעיל) ומשמע שיש בזה הוראה כללית).
- **ומכאן למד אחיתופל** שאם עבור שלום בית של אשת איש (ואפילו פרוצה שנתייחדה באיסור חרף התראות בעלה) – בכל זאת מחיקת שמו של הקב"ה היא כבוד שמיים – א"כ בוודאי (וקל וחומר הוא) שבמחיקת שמו להחזיר שלום לכלל ישראל יש בזה משום כבוד שמיים (ועפ"י הגדרה זו מובן מדוע בעל שיצווה על אשתו למחוק אותיות מספר תורה – בוודאי שלא תעשה זאת, כי אין בזה כבוד שמיים אלא חילול שם שמיים...).

1. היתר ברכה לבטלה מחמת שלום בית

- ואם נסכם, בקצרה, את מסקנותינו מסוגיות אלו (ובפרט מסוגיית מי התהום) נוכל להסיק כמה נקודות חשובות:
- **פשט הסוגיות** מלמדנו שצורת הלימוד של מחיית שם השם על המים ממקום אחד בש"ס לנושא אחר לגמרי נעשה ע"י שימוש במידת קל וחומר, כגון עצתו של אחיתופל, שאם התיירו למחוק שם השם לצורך שלום בית – קל וחומר שמותר למחוק שם להצלת כל העולם.

ד פ י - ע י ו ן

7

- **לימוד נוסף** – חשוב ביותר – נוסף בסוגיות אלו, **שאפשר לדון קל וחומר בנושא זה מדין סוטה למחוזות אחרים**, שאולי היה עולה בדעתנו לומר שמחיקת השם לצורך סוטה הוא **דין מיוחד בסוטה**, ואין ללמוד ממנו לנושאים נוספים – התחדש כאן **שאפשר ללמוד גם למקומות אחרים**.
- **וא"כ גם בענייננו**, נוכל לומר שאם לצורך שלום בית התירו למחוק את שם השם, שהיא עבירה חמורה ביותר – קל וחומר שלצורך שלום בית **נתיר עבירות קלות יותר** ממחיקת שם השם.

ובהסתמך על ההבנות הללו, פסק אחד הרבנים שאכן **ניתן לדון קל וחומר מסוטה**, שאם התירו בשביל שלום בית למחוק את השם, קל וחומר שיתירו **משום שלום בית לומר רק ברכה לבטלה**.

ז. לא הכל הותר למען שלום בית

ולפני שנלמד את דברי הפוסקים לאשר או לדחות דין זה – לענ"ד יש כנגד המסקנה דלעיל כמה **טענות יסודיות של טעות באופן הלימוד** (הנקרא בלשון מדוברת בשם "כשל לוגי") במהלך שהובא לעיל, שכן:

- **לימוד שגוי של הקל וחומר**: הקל וחומר שהביא אחיתופל היה לגבי **סיבת מחיקת השם**, שאם התירוהו לצורך סוטה – קל וחומר שניתן להתירו לצורך כל העולם, דהיינו: התורה לימדה אותנו שמחיקת השם נדחית מפני הצלת בני אדם, והריבוי (כלל ישראל) בוודאי **חשוב יותר מאשר אדם פרטי**, ולכן מחיקת השם **מסתבר שהותרה גם בשביל הציבור**. א"כ שיטת הלימוד של הקל וחומר כאן הוא תמיד **לקבץ את מחיקת השם**, ולהראות סיבות חמורות יותר להיתר זה, שכולן יילמדו מכאן.
- **אבל אין כאן שום ראיה לקבץ את הי"שלום בית"**, ולהתיר בגללו **עבירות אחרות**, קלות יותר מאשר מחיקת השם.
- **ובמילים אחרות**: שייך להשתמש בק"ו לגבי **מטרת מחיקת השם** (שאם לאדם פרטי – ק"ו לציבור שלם), ואין שום אפשרות להשתמש בק"ו לגבי **ההיתרים לעשות עבירות למען שלום בית** (דהיינו: שאם מותר למחוק שם למען שלום בית, ק"ו שיותר לעשות עבירות אחרות ג"כ).
- **ואפילו אם כן** היה ניתן ללמוד קל וחומר להתיר עבירות נוספות למען שלום בית – עדיין נשאלת השאלה: עד היכן יותרו העבירות, וכי כל המרחק בין עבירה הקלה ביותר עד העבירה החמורה ביותר (עד רמת מחיקת השם, שהיא עבירה

יא

ד פ י - ע י ו ן

חמורה הדומה לעבודה זרה, שיש לגביה "ייהרג ואל יעבור" יותר בגלל הקל וחומר הזה: אתמהא.

- **ואפשר לקרב לשכל** את השאלה על מיקום הגבול, שכן ההיגיון מחייב שבוודאי לא התירו מרחב כל כך גדול של עבירות למען שלום בית (לסבר את האזן: האם יהיה מותר לגנוב למען שלום בית?...), וכל כיוצ"ב.

א"כ – גם בענייננו (מכוח שתי הדחיות השכליות דלעיל: גם לימוד שגוי לכאורה, וגם אי ידיעת מקום הגבול) – נוכל לדחות את ההיתר באמצעות השאלה המתבקשת: מנין להתיר לברך לבטלה למען שלום בית? (ואין אנו נכנסים לעצם הדין במקרה פדיון הבן, אלא רק לראיה שאותה הביא הרב ההוא מסוגייתנו).

ח. אכילת בשר בחלב למען שלום בית

וכדי להדגים את צורת הלימוד הבלתי נכונה – להלן המקרה הבא:

ראובן חוזר מהעבודה, וכיוון שרגיל למצוא את אשתו עייפה מאד אחרי עבודתה, ופעמים רבות אין לה זמן להכין לו אוכל – החליט באופן חד פעמי לאכול במסעדה. וכך עשה, ואכל שם ארוחה בשרית דשינה. אלא שכאשר נכנס הביתה – התברר שאשתו טרחה מאד והכינה לו הפתעה: סעודה חלבית של גבינות, פשטידות ופיצות וכיוצ"ב. ועתה התעוררה בעיה: אם יסרב לאכול עתה או אם יספר היכן היה קודם לכן – היא תיעלב ויש בזה שאלה של שלום בית. ואם יאכל – עובר על איסור אכילת בשר בחלב. מה עליו לעשות?

המושכל הראשון בוודאי הוא שאסור לו לאכול, בין אם מדובר על איסור בשר בחלב דאורייתא (שאכילת חלב לאחר בשר היא דרבנן), ואפילו אם מדובר "רק" על איסור בשר עוף בחלב שהוא "רק" מדרבנן (ואכילת חלב לאחר בשר כזה היא תרי דרבנן)!

ואם יבוא השואל ושאל: הלא יש כאן קל וחומר מסוטה, שאם התירו מחיקת השם (שהיא איסור ברמה כמעט של עבודה זרה, כדלעיל) למען השבת שלום בית בין איש לאשתו – קל וחומר שיתירו עבירה קלה יותר של איסור אכילת חלב אחרי בשר (שהיא איסור דרבנן "בלבד").

ד פ י - ע י ו ן

יב

וביותר: שאם אכל במסעדה רק בשר עוף – א"כ הרי זה קל וחומר בנו של קל וחומר שיתירו איסור קל הרבה יותר, של אכילת חלב אחרי בשר עוף, שהוא רק איסור קל של "תרי מדרבנן" למען שלום בית.

וגם כאן התשובה הנכונה, לכאורה, היא: כל מה שהתירו הוא מחיקת השם, וההיתר הוא למען שלום בית ומעלה (כגון פיקוח נפש של כלל ישראל), אבל לא מצאנו להתיר עבירות אחרות למען שלום בית.

ט. מחיקת השם כדי לתקנו

ובשו"ת הרמ"א (סימן ק"י בשם תשובת רב האי גאון, שהובא במרדכי במסכת שבועות סימן תשנ"ח) **באר את הטעם** לקבע דווקא את מחיקת השם, ובזה הוא מאשר את דרך הלימוד דלעיל, שדווקא מחיקת השם התיירו, ואי אפשר ללמוד משם למחוזות אחרים.

הרמ"א דן במקרה הבא:

אדם נשבע לגרש את אשתו. עתה הוא מתחרט על כך. האם יש עיצה שיוכל לקיים את נישואיו ללא גירושין?

הנושא הוא איסור התורה לא תישבע בשמי לשקר (כברמב"ם הלכות שבועות א-ג), והנדון הוא אם אפשר לעבור על השבועה (ולעבור על איסור שבועת שקר) למען שלום ביתו, כמו בסוגיית מחיית שם השם על המים למען שלום ביתו.

ומבאר הרמ"א מדוע אין לדמות בין הנושאים, ונחלק את דבריו לנקודות הבאות:

- **רב האי גאון** כתב שמחיקת שם השם על המים בסוטה בא להוציא מידי ספק ומידי איסור, אבל איסור שבועה הוא איסור תורה שאינו ניתן להילמד מסוגיית מחיית שם השם על המים (ודבריו לכאורה אינם מובנים, ויבוארו לקמן בס"ד).
- **ומקשה הרמ"א** על דברים אלו, א"כ היאך למד אחיתופל מנושא זה להתיר מחיית השם לצורך הצלת העולם, שבזה אין הוצאה מידי ספק העומד בפנינו.
- **וביאר הרמ"א יסוד בדיני מחיקת השם** (וכעין דבריו למדנו לעיל בסברה): יש מחיקה שהיא אסורה, כיוון שהיא מקלקלת את שם השם, אבל יש מחיקה שהיא מותרת, כיוון שהיא באה לתקן ולא לקלקל, וכגון (בהלכות סו"ט) אם נפלה טיפת דיו על שם – מותר למחקו, כיוון שיש בזה תיקון ולא קלקול, וא"כ יסוד דין מחיקת השם אינו עומד בפני עצמו, כלומר: לא הפעולה של המחיקה

ד פ י - ע י ו ן

היא זאת שאסורה, אלא מחיקה לצורך קלקול היא זאת שאסורה, אבל כאשר המחיקה היא לצורך תיקון (ולאו דווקא תיקון הכתב עצמו, אלא גם תיקון בתכלית כתיבתו) – אין בזה איסור מחיקה. ולכן כאשר מוחקים את השם לצורך שלום בית – גילתה התורה שאין זו מחיקה של קלקול (האסורה) אלא מחיקה של תיקון (המותרת). ויסוד זה הבין גם אחיתופל, והסיק שמחיקת השם על המים כדי להציל את העולם – אין זו מחיקה אסורה אלא (ואפילו קל וחומר הוא) מחיקה מותרת.

- ומאחר שכל הלימוד הוא בדין מחיקת השם, אם מדובר על מחיקה אסורה או מחיקה מותרת – מה הקשר בין דין זה ובין איסור שבועת שקר, ובוודאי שאין שום היתר להישבע לשקר, וגם לא עבור שלום בית, כיוון שבשבועה לא מצאנו חילוק בין תיקון לקלקול.
- וסוף דברי הרמ"א שהדברים האלו הם אמת ויציב.

מדברי הרמ"א הללו למדנו שכל דין "מחייט שם השם על המים" אינו לימוד בעדיפות שלום בית על איסור מחייט השם, אלא שבמציאות של שלום בית לא קיים איסור של מחיקת השם, אלא יש כאן מעשה היתר.

א"כ גם בענייננו – לא מצאנו שום היתר לברכה לבטלה, כיוון שבדין זה לא מצאנו חילוק בין תיקון לקלקול, וממילא ברכה לבטלה אסורה בכל מצב.

י. קושיות ותירוצים על שו"ת הרמ"א

וישנן כמה קושיות ויישוביהן על שיטת הרמ"א (שהיתר מחיקת השם הוא במקום שאין בזה איסור), ונראה בקצרה כמה מהם, כדלקמן:

- **קושיה א:** הקשה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר קובץ הערות ממרן הגרי"ש אלישיב על התורה) מסוגיית טהרת מצורע הדוחה שילוח הקן (לעיל), ששם לומדים מסוטה לגבי דחיית מצוות עשה של שילוח הקן, והלימוד הוא בקל וחומר ממחייט השם על המים בסוטה! א"כ מוכח שאין הנדון רק על מחייט השם, אלא יש בזה בסיס למצוות נוספות, וקשה על הרמ"א.
- **ועויין שם שמיישב את הלימוד מסוטה למצורע, שבשניהם יש שתי סיבות, המתירים לעבור על ה"עשה": בסוטה: א. ספק אם התייחדה בהיתר. ב. ספק אם זינתה. ולכן התוצאה היא ש"ניקתה ונזרעה זרע" גם אם חטאה ב-א' ולא חטאה ב-ב', שכן מטרת מחיקת השם הוא להסיר ממנה את החרפה והלבנת**

ד פ י - ע י ו ן

יד

הפנים במשך תקופה זו, וגם במצורע יש שני נושאים: א. טהרת מצורע. ב. שלום בית. ומחמת סיבות אלו – רצתה הגמרא להשוות בין שניהם.

- **קושיה ב: ועוד יש להקשות על הרמ"א מסוגיית טעימת התבשיל ע"י רבי יהודה** (בגמרא במסכת נדרים דף ס"ו:) לגבי האדם שאמר לאשתו: קונם שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה... רבי יהודה טעם מתבשיל זה, אמר קל וחומר: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאררים בספק (ובשיטה מקובצת: כי על הצד שנטמאת – לא יהיה שלום בינו ובינה), ואני – על אחת כמה וכמה.
- ומוכח שיש קל וחומר גם בעבירות אחרות למען שלום בית, כגון בזיון ת"ח שנדחה מפני שלום בית, וא"כ קשה מגמרא זו על תשובות הרמ"א.
- **ויש ליישב שבסוגיה זו הכל תלוי בכבודו של הרב**, והדין הוא שת"ח שמחל על כבודו – כבודו מחול. וא"כ כל ההיתר מתחיל במחילה ולא מעיקר הדין (ומה שאמר "קל וחומר" הוא רק לחיזוק מבחינה מוסרית).
- **תדע שתירוץ זה נראה אמיתי, שכן באותה גמרא מובא שרבי שמעון לא הסכים לאכול מתבשיל זה** (ושני טעמים מביאה הגמרא מדוע לא הסכים להשתתף בטעימה זו: א. אמר: ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו (ובר"ן: רבי שמעון קילל את הבעל שימות ותהא אשתו אלמנה, ועוד קילל את בניו שייקראו בני אלמנה לאחר מיתתו שימותו גם הם). ב. כדי שאנשים לא יתרגלו לנדור), ואילו היה בזה הלכה ברורה (ועוד שניתן לדורשה מקל וחומר) – **בוודאי לא היה מקפיד רבי שמעון נגד ההלכה.**

יא. בעיית גזל ופטרונה

ואמר אחד הת"ח שעד שאנו דנים במקרה שבענייננו בעניין ברכה לבטלה – יש לדון על בעיה חמורה נוספת השייכת לאי ידיעת הבעל שפדיון הבן כאן מיותר – ב"פדיון" זה יתן הבעל לכהן חמישה סלעים כדי "לפדות" את בנו, והרי באמת אין כאן שום פדיון, נמצא שהבעל הוציא מכיסו חמישה סלעים שלא כדין, ובמילים אחרות: יוצא שממון זה הוא גזל ביד הכהן!

ומאחר שמשקנת השיעור היא שכדי להציל מחשש שלום בית אי אפשר "להציג" פדיון הבן, שכן יש בזה ברכה לבטלה (ומעתה – יש גם חשש גזל) – נראה, לכאורה, שאין ברירה וצריך לספר לבעל את כל העניין, ולהתעלם מבעיית שלום בית או גירושין שעלולים להיגרם כאן.

ד פ י - ע י ו ן

ויש מי שהציע פיתרון, הכולל מוצא לשתי הבעיות שלפנינו (גם שלא תהיה ברכה לבטלה וגם שלא יהיה גזל הבעל), כמתואר בשלבים הבאים:

- **יבקשו מהאשה לממן חמישה סלעים** כדי לעשות פדיון הבן אמיתי לאדם אחר.
- **הרב יתן את הכסף לבעל**, יספר לו שיש עוד אדם שצריך לפדותו, אלא שאינו רוצה לגלות את זהותו, ואם הבעל מוכן באותה ברכה לכוון לקיים **פעמיים פדיון הבן**, באופן שייתן לכהן **סכום כפול** – גם עבור בנו וגם עבור הנפדה הנסתר.
- **במהלך זה הרווחנו** שברכותיו של האב לא תהיינה לבטלה, כיוון שהם יחולו על האדם השני, הנפדה באמת.
- **הרב יוסיף ויאמר לבעל** שבזמן הפדיון בפועל – הוא (הרב) יכוון על האדם האמיתי שעבורו שולם סכום נוסף.
- **באמת בזמן ברכות האב** – יחשוב הרב שרוצה לזכות אדם בישראל שפדיון הבן היא זכות עבורו, ועומד לצאת מן העולם ללא פדיון (ומסתמא יש אנשים רבים שלא נפדו כהלכה ואינם יודעים כלל מחיסרון זה).
- **לאחר פדיון הבן** – יחזיר הכהן חמישה סלעים לאב, ויאמר לו שאינו רוצה לזכות בממון של אדם שאינו יודע אם חל פדיונו (האב יחשוב שמדובר על האדם הנסתר, אבל הכהן יחשוב על הבן הנוכחי, שאינו ראוי לפדיון), ובזה הרווחנו שהאב יקבל את כספו בחזרה, **ואין כאן גזל** (אמנם ייתכן שהאב יסרב לקבל, וירצה להחזיר לרב, וכאן מוטל על הרב "להתעקש" ולא לקבל...).

הנה הצלחנו בס"ד, בדרך עקיפין, להשאיר את שלום הבית על כנו, להציל את הבעל מברכות לבטלה, להציל את הכהן מגזל וגם לזכות עוד נשמה בישראל להיפדות...

[ועיצה נוספת שנתנו התלמידים הוא שהרב "יגלה" שהאשה היא ספק ממשפחת לויים, ולכן יעשו את הפדיון אבל בלי ברכה... וצריך עיון בכל זה].

יב. סיכום ומסקנות

פדיון הבן לבן שאימו טוענת שאינו פטר רחם והבעל אינו יודע, אם יידע – יש חשש לשלום בית, אם לא יידע – יש חשש לברכה לבטלה וכו'. מה מוטל על הרב לעשות? ונאמרו בזה הנושאים הבאים:

ד פ י - ע י ו ן

טו

- **ראשית** – יש לברר את נאמנות האשה, שכן יש כאן כמה צדדים (עד אחד נאמן באיסורים, אין אדם משים עצמו רשע, נאמנת בבאה לעשות תשובה, יש נפק"מ ממונית, אין קשר לבכור לעניין ירושה וכו').
- **מדוע עוזרים לאשה** הרי היא זאת שזינתה וזאת שמנסה להעלים עובדות מבעלה, ומדוע חשוב יותר ברכה לבטלה מאשר שיידע את העובדות? ויש לומר: א. מדובר במקרה שחשוב לשמור דווקא על הצד של האשה. ב. צריך להתחנך שכל מידע שאינו נצרך להתקדמות בעבודת השם אין סיבה לגלותו, וגם כאן לאחר שחי באושר ובנעימים עם אשתו – איזה טעם יש לומר לו ולעורר את הדוב?
- סוגיות בעניין **מחיית שם על המים**: סוגיית **איבוד ס"ת שכתבו מין**, סוגיית **טהרת מצורע**, סוגיית **הנחתת מי תהום**, ומטרתם **שלום בין איש לאשתו**.
- **דין מחיקת שם השם על המים** צריך הבנה, מדוע אינו נדחה מפני פיקוח נפש דדוד המלך? אלא מפני שחשיבותו כעבודה זרה, אי"כ מדוע נמחק גם מפני אשה שהתייחדה נגד רצון בעלה – אלא למימר שזו **גזירת הכתוב** מיוחדת, המלמדת לכל התורה את הרעיון שיש מצבים **ששם השם מתקדש**.
- **ולפי זה פסק אחד הרבנים להתיר ברכה לבטלה**.
- **אלא שנראה** לעני"ד שהלימוד הוא **בקל וחומר שגוי**, שאמנם שייך להשתמש בקי"ו לגבי **מטרת מחיקת השם** (שם לאדם פרטי – ק"ו לציבור שלם), ואין שום אפשרות להשתמש בקי"ו לגבי **ההיתרים לעשות עבירות למען שלום בית** (דהיינו: שאם מותר למחוק שם למען שלום בית, ק"ו שמוטר לעשות עבירות אחרות ג"כ), והדוגמה היא **אכילת חלב אחרי בשר למען שלום בית**, שכל אדם מבין שאין מי שהתיר דבר זה (אע"ג שיחסית לשלום בית – איסור חלב אחרי בשר הוא איסור קל ביותר).
- **הרמ"א בשם רב האי גאון** למד לחלק בין **מחיקת שם השם לצורך תיקון** ובין **מחיקת שם השם לצורך קלקול**, ובוודאי שאי אפשר ללמוד ממחיקת שם השם לדינים אחרים שאינם מחלקים בין תיקון לקלקול (ויש קושיות ותירוצים על הרמ"א).
- **ויש גם בעיית גזל**, שהבעל מוציא ממון ללא צורך.
- אי"כ **צריך לגלות לבעל** הן מחמת איסור **ברכה לבטלה** והן מחמת חשש **גזל**. והיה מי שהציע (ויעזור גם לבעיית הברכה לבטלה), לצרף פדיון לאדם אחר (כדי שהברכות לא תהיינה לבטלה), ולהחזיר לאב את הכסף (כדי שלא יהיה גזל).